

مقدمه:

ارتباط حقوق و اقتصاد سابقه دیرینه دارد. در قانون حمورابی بابلیها (که حدود ۲۰۰۰ سال قبل از میلاد مسیح تدوین یافته)، عناوین اقتصادی مانند: بهره و دستمزد به چشم می‌خورد. حقوق و اقتصاد، دو شاخه مستقل و مهم علوم اجتماعی هستند. این دو دانش بشری، علیرغم برخورداری از استقلال، برای برقراری نظم، اجرای عدالت و ایجاد تعادل در روابط اجتماعی، همواره به یکدیگر نیازمند و مرتبط بوده‌اند. در دنیای اقتصادی امروز، ضرورت وجود این ارتباط از اهمیت ویژه‌ای برخوردار گردیده است.

با به‌کارگیری اصول و قواعد حقوقی، زمینه قانونمند شدن موضوعات مهم اقتصادی نظیر: قیمت کالا و خدمات، سرمایه‌گذاری خارجی، ارز، دستمزد، صادرات و واردات، بانک، بیمه، اوراق بهادار، اعتبار، مالیاتها، رقابت، تولید، توزیع، مصرف و بسیاری از عناوین دیگر اقتصادی فراهم می‌گردد.^۱ حقوق با وضع قواعد خود بر روابط اقتصادی تأثیر می‌گذارد. بر همین اساس، اقتصاددانان برای تبیین یک سیاست اقتصادی سودمند، توجه به نظام حقوقی و قواعد حاکم بر آن را توصیه می‌نمایند. مطالعات آنها نشانگر این واقعیت است که «وجود یک نظام حقوقی کارآمد می‌تواند برای توسعه و پیشرفت اقتصادی بسیار موثر باشد».^۲

حقوقدانان نیز به نوبه خود بر این باورند که برای وضع و اجرای قوانین، به‌ویژه آنهایی که با فعالیتهای اقتصادی ارتباط دارند، توجه به اصول، ضروریات و عوامل اقتصادی لازم است. حقوقدانان می‌دانند برای تدوین قواعد حقوقی در یک جامعه زنده و پویا، ضمن ضرورت اجتناب از نگاه تجریدی، داشتن نگرش ملموس و واقعی لازم است. همچنین آنها می‌دانند، برای وضع قواعد حقوقی، رعایت ملاحظات اقتصادی همانند: ملاحظات تاریخی، جامعه‌شناختی، فلسفی، روانشناختی و... از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

ارتباط نزدیک حقوق و اقتصاد موجبات پیدایش رشته «حقوق اقتصادی»^۳ را فراهم نموده است. امروز دیگر رشته‌های سنتی حقوقی نمی‌توانند به تنهایی در برقراری نظم اجتماعی و ایجاد تعادل در روابط و به ویژه از نوع اقتصادی آن موفق گردند. حقوق عمومی به واسطه محدود نمودن آزادی اقتصادی ایجاد خطر می‌نماید. حقوق خصوصی نیز قادر نخواهد بود در تمام حوزه‌های فعالیت اقتصادی ایجاد نظم نماید. بر این اساس، اندیشه طرح

۱ برنامه درسی جامع دوره کارشناسی ارشد حقوق اقتصادی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۵، ص. ۷.

۲ دکتر یداله دادگر، مولفه‌ها و ابعاد اساسی حقوق و اقتصاد، انتشارات پژوهشکده اقتصاد دانشگاه تربیت مدرس و نور علم، چاپ اول،

۱۳۸۹، ص. ۱۳.

رشته‌های کاربردی و میان رشته‌ای پا به میدان نهاده است. با این نگاه، نظم و سازمان جدید اجتماعی توسط رشته‌های کاربردی پایه‌ریزی می‌شود.

حقوق اقتصادی یکی از این رشته‌های کاربردی و میان رشته‌ای است. حقوق تجارت، حقوق مدنی، حقوق کار، حقوق اداری، حقوق مالیه و حقوق بین الملل عمومی و حقوق جزایی امور بازرگانی در محدوده این حقوق، به کار گرفته می‌شوند. حقوق اقتصادی، قواعد موجود در حوزه‌های گوناگون حقوقی را در جهت ایجاد نظم اقتصادی به کار می‌گیرد.^۴ بدین ترتیب، حقوق اقتصادی، ابزار ایجاد نظم و تعادل در امور حقوقی و سیاست اقتصادی خواهد بود.

حقوق اقتصادی، بر مبنای نیازهای جدید و با توجه به کاربرد قواعد حقوقی شکل گرفته است. در این رشته جدید حقوقی با دسته بندی قواعد حقوقی موجود و بر مبنای کاربرد آنها و همچنین با ایجاد قواعد حقوقی جدید، سعی بر ایجاد نظم و تعادل در روابط اشخاص حقیقی و حقوقی در اجتماع می‌شود. با این نگاه، حقوق اقتصادی، قواعدی حقوقی با ماهیت عمومی، خصوصی و حتی کیفری را در عرصه اجتماع (اعم از ملی و بین‌المللی) و حوزه‌های اقتصاد خرد و کلان وضع می‌نماید.

حقوق اقتصادی با تمایل به وضع قواعد آمرانه، با نظم عمومی ارتباطی نزدیک داشته و قواعد آن در بسیاری از موارد دارای اوصاف قواعد حوزه حقوق عمومی است. با وجود این، نمی‌توان تأثیر ابتکارات بخش خصوصی را در توسعه اقتصادی و سازمان بخشیدن به جامعه نادیده گرفت. با این نگاه حقوق اقتصادی از حقوق خصوصی نیز تأثیر می‌پذیرد. حقوق اقتصادی، عامل اجرای تعادل در سیاست اقتصادی است. در این نگاه، نظام حقوقی پدیده‌های جدید اقتصادی را درک کرده و ضمن نظم بخشیدن به روابط در این زمینه، سعی بر ایجاد تعادل در روابط اقتصادی دارد.

حقوق اقتصادی در دامن نظام رومی-ژرمنی و در آلمان شکل گرفته است. برخلاف «اقتصادحقوق» که یکی از شاخه‌های علم اقتصاد به شمار می‌آید، حقوق اقتصادی یک رشته کاملاً حقوقی است که به تفسیر، بررسی و نهایتاً وضع قواعد حقوقی مرتبط با فعالیتهای اقتصادی می‌پردازد. این قواعد در رشته‌های حقوقی رقابت، مصرف، توزیع ... مورد بررسی قرار می‌گیرند. در این بررسی، «حقوق اقتصادی» با ملاحظه داده‌های اقتصادی از اصول و موازین حقوقی جهت وضع قواعد برقراری نظم، عدالت و تعادل نسبی بهره می‌جوید.^۵ به عبارت دیگر، «حقوق اقتصادی» نگاهی حقوقی به جنبه‌های اقتصادی روابط اجتماعی دارد.

۴ دکتر محسن فرشاد یکتا، مفهوم حقوق اقتصادی در ایران، انتشارات مدرسه عالی بازرگانی، ۱۳۵۶، ص ۱۰.

^۵ T. Kirat, *Economie du droit*, Repères, La Decouverte, Paris, 1999.

در سال ۱۳۵۶ کتابی با عنوان «مفهوم حقوق اقتصادی در ایران» به قلم دکتر محسن فرشاد یکتا و با عنایت به حقوق فرانسه توسط انتشارات مدرسه عالی بازرگانی به چاپ رسید.^۶ به نظر می‌رسد این اقدام، اولین گام در جهت معرفی «حقوق اقتصادی» در ایران باشد. از سوی دیگر، با توجه به ضرورت‌های اجتماعی پیش آمده، کتب، مقالات، پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و رساله‌های دکتری متعددی نیز به زبان فارسی و مرتبط با اندیشه «حقوق اقتصادی» به رشته تحریر در آمد.^۷

۶ دکتر محسن فرشاد یکتا، مفهوم حقوق اقتصادی در ایران، انتشارات مدرسه عالی بازرگانی، ۱۳۵۶.

۷ محمدرضا شفائی، بررسی تطبیقی نظریه تغییر اوضاع و احوال در قراردادها، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، به راهنمایی دکتر سید محمود کاشانی، ۱۳۵۹. دومینیک کارو، پاتریک ژویارد، تیوفلوری، مباحثی از کتاب حقوق بین‌الملل اقتصادی، ترجمه دکتر محمد امامی تلامری، چاپ اول، ناشر: واحد امور اقتصادی و بین‌المللی، ۱۳۶۷. علی حسین نجفی ابرندآبادی، بزهکاری و شرایط اقتصادی، مجله تحقیقات حقوقی، ش. ۹، بهار و تابستان ۱۳۷۰، از ص. ۲۱۷ تا ۲۳۰. علی درودی، بررسی مقررات دسیسه و تقلب در کسب و تجارت در قوانین ایران، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۲. فرهاد امام، حقوق سرمایه‌گذاری خارجی در ایران، چاپ اول، نشر یلدا، ۱۳۷۳. یوسف پاشائی، ایفای تعهد پولی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، به راهنمایی دکتر مهدی شهیدی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۴.

دکتر حشمت الله سماواتی، مقدمه‌ای بر حقوق رقابت تجاری و نقش آن در سیاست‌گذاری و تنظیم بازار، انتشارات فردوسی، ۱۳۷۴.

دکتر حسن جعفری تبار، مسئولیت مدنی سازندگان و فروشندگان کالا، نشر دادگستر، ۱۳۷۵. روان باسوورث، دیویس، پولشویی (تطهیر پول)، انتشارات کل پشتیبانی ناجا، چاپ اول، ۱۳۷۶. دکتر امیر حسین آبادی، تعادل اقتصادی در قرارداد، مجله تحقیقات حقوقی، ش. ۲۰-۱۹، بهار ۱۳۷۶ تا پائیز ۱۳۷۶، ص. ۱۹۵. دکتر امیر حسین آبادی، تعادل اقتصادی در قرارداد (تعادل قضائی)، مجله تحقیقات حقوقی، ش. ۲۲-۲۱، زمستان ۱۳۷۶ تا تابستان ۱۳۷۶، ص. ۱۲۱. علی یاسری، مقدمه‌ای بر مبانی کاربری سازمانهای پولی و مالی بین‌المللی، ش. ۳۸، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۷. عجم حسنی، عملیات بانکی بین‌المللی - ۱، ش. ۳، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۷. دکتر حمید برهانی، بانکداری و تأمین مالی بین‌المللی، ش. ۴۶، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۹. مسعود مزینی، محمد حسن مهاجری تهران، عملیات بانکی بین‌المللی - ۲، ش. ۲۱، مؤسسه عالی بانکداری ایران، ۱۳۷۹. محبوب بلوری الکران، نظام حقوقی اوراق مشارکت، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته حقوق خصوصی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۹. دکتر بهروز هادی زنوز، سرمایه‌گذاری خارجی در ایران، تهران، نشر و پژوهش فرزانه، ۱۳۷۹. مرضیه اکرمی مقدم، بررسی تحلیلی معاهدات دو جانبه جلب و حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، به راهنمایی دکتر محمد جعفر قنبری، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۷۹. منوچهر بختیاری، مبانی، موانع و روشهای حقوقی حمایت از سرمایه‌گذاری‌های تجاری - اقتصادی بین‌المللی، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق خصوصی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۰. مجید شکوهی، حقوق رقابت

در مهر ماه ۱۳۸۳ ه.ش. دوره کارشناسی ارشد حقوق اقتصادی برای نخستین بار در دانشکده حقوق دانشگاه علامه طباطبایی و متعاقباً در سال ۱۳۸۵ ه.ش. در دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی راه اندازی شد. علاوه بر آن، رشته حقوق تجاری اقتصادی بین الملل نیز در دانشگاه تهران ایجاد گردید. در نتیجه این اقدامات، جمهوری اسلامی ایران به کشورهای دارای رشته «حقوق اقتصادی» پیوست. پس از تاسیس رشته‌های یاد شده، تالیف کتب و مقالات تخصصی در این حوزه و تدوین پایان‌نامه‌های کارشناسی ارشد و رساله‌های دکتری مرتبط به حقوق اقتصادی افزایش چشمگیری داشت.

آشنایی با تجارب کشورهای پیش کسوت، دست مایه‌ای ارزشمند است تا از این طریق زمینه‌سازی مناسب در جهت آشنایی با رشته «حقوق اقتصادی» در نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران صورت گیرد. در این رهگذر، نهادهای نوپا، هماهنگ با نیازهای بومی رشد کرده و به باروری خواهند نشست. بر این اساس، در سال ۱۳۷۵ ه.ش. اولین مقاله نگارنده در مورد یکی از اساسی‌ترین مباحث حقوق مصرف، با عنوان: «مروری اجمالی بر نظریه تعهد به دادن اطلاعات در قرارداد از دیدگاه حقوق فرانسه» در دسترس علاقمندان قرار داده شد.^۸ رشته حقوق مصرف، از جمله رشته‌های کاربردی زیر مجموعه حقوق اقتصادی است. به دنبال آن، در سال ۱۳۷۷ ه.ش. مقاله دیگری با

بازرگانی در اتحادیه اروپا، نشر میزان، ۱۳۸۱. دکتر ناصر کاتوزیان، مسئولیت ناشی از عیب تولید، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۱. علی احمدی، جایگاه قانونی سازمان تعزیرات حکومتی در دادرسی و پیش‌گیری از جرائم اقتصادی، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، اسفند ۱۳۸۲. ابوالحسن شاکری، بررسی مسئولیت کیفری عرضه‌کنندگان محصولات صنعتی. مجله‌نامه مفید، ش. ۴۰، سال نهم، بهمن و اسفند ۱۳۸۲، از ص. ۱۹ تا ۳۹. شهرام محمدی، حمایت کیفری از حقوق مصرف‌کنندگان محصولات صنعتی در ایران، پایان‌نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۳. مجتبی‌همتی، بررسی و تحلیل حقوق اقتصادی و اجتماعی در نظام جمهوری اسلامی ایران از دیدگاه تئوری عدالت اجتماعی جان رولز، به راهنمایی دکتر محمد حسین زارعی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد حقوق عمومی، دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۳. دکتر احد باقرزاده (ترجمه و تألیف)، جرائم اقتصادی و پولشویی در پیش‌نویس کنوانسیون سازمان ملل متحد علیه فساد و مالی و سایر اسناد بین‌المللی، مجمع علمی و فرهنگی مجد، ۱۳۸۳. پروفیسور آیگناتسن زایدل هوهن فلدرن، حقوق بین‌الملل اقتصادی، چاپ سوم، ترجمه و تحقیق توسط دکتر سید قاسم زمانی، مؤسسه مطالعات و پژوهش‌های حقوقی شهر دانش، ۱۳۸۴. فاطمه قناد، ابعاد کیفری حقوق تجارت الکترونیکی، رساله دکتری، به راهنمایی دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ۱۳۸۵. مجتبی جعفری، مطالعه تطبیقی جرایم بورس و اوراق بهادار در حقوق جزای ایران و فرانسه، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه امام صادق (ع)، مرداد ۱۳۸۶.

۸ دکتر عباس قاسمی حامد، مروری اجمالی بر نظریه تعهد به دادن اطلاعات در قرارداد از دیدگاه حقوق فرانسه، مجله کانون و کلا، ش.

عنوان «راه حل حقوق فرانسه در مقابله با شروط تحمیلی در قراردادها» که معرف مبحث دیگری از این رشته حقوقی است، توسط نگارنده ترجمه گردید.^۹ در سال ۱۳۷۷ ه.ش. جهت آشنایی کلی با رشته حقوق مصرف نیز، مقاله‌ای با عنوان «معرفی حقوق مصرف با مقدمه ای از مترجم» به چاپ رسید.^{۱۰}

اقدامات علمی یاد شده تا به امروز ادامه داشته و نتیجه آن به چاپ رسیدن پانزده مقاله (مستقل و مشترک) از نگارنده در این حوزه است. به منظور دسترسی آسان به این مقالات، با همکاری سرکار خانم شهرزاد حدادی، کارشناس ارشد حقوق اقتصادی و دانشجوی دکتری حقوق خصوصی دانشگاه شهیدبهشتی و با حمایت مدیریت محترم انتشارات دراک، تمامی مقالات پیش گفته به ترتیب تاریخ چاپ آنها و به شکل تدوین شده اولیه در مجلات مربوط به هریک از این مقالات، در کتاب حاضر جمع آوری شد. باید اضافه نمود، به جهت ارتباط مفهومی مقاله «حقوق اقتصادی» با عنوان کتاب حاضر، مقاله یادشده برخلاف ترتیب تاریخی پیش گفته در مورد سایر مقالات، به عنوان اولین مقاله این مجموعه انتخاب شده است.

عباس قاسمی حامد

پائیز ۱۳۹۴

تهران

۹. پرفسور فیلیپ سیملر، ترجمه دکتر عباس قاسمی حامد، راه حل حقوق فرانسه در مقابله با شروط تحمیلی در قراردادها، مجله تحقیقات حقوقی، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، ش. ۲۴-۲۳، ۱۳۷۷.

۱۰ پرفسور ژان کله اولوآ، معرفی حقوق مصرف با مقدمه ای از مترجم، ترجمه دکتر عباس قاسمی حامد، مجله حقوقی، دفتر خدمات حقوقی بین المللی جمهوری اسلامی ایران، ش. ۲۳، ۱۳۷۷.